

A szenttamási tornyok alatt (1944/45)

Utas, ha Szabadkáról még az ősi Szerémségbe,
Kettős templomtornyot látsz majd, a Bácsság közepébe'.
Ugye, hallottál a véres tornyú Bácsszenttamásról...?'
Bechtoldról, és az elárult negyvennyolcas csatákról?'
Mikor a tornyok közt is gyerekek lógtak pórázon;
S apránként lövöldözték őket – előbb csak lábbon...!³
Szenttamási tornyok alatt lángolnak a temetők,
Vértanúink drága porát őrzik most a zöld mezők...
Mert temető ott minden erdő, szántó, rét, vagy csalit,
Mely befogadta a megkínzott magyarok porait.

A kettős templomtorny elhíresült e gázságról:⁴
Itt egyezett meg az álnok Bechtold – a népirásról...⁵
El is veszett 'Szerbobrán' – de nem a gonosz szelleme!
A helységnévben mindmáig él átkos 'dicsősége'!⁶
E címzés tölt meg érces göggel „hősi rác jobbokat”,⁷
Könnyel és iszonyattal – magyaroknak szánt sorsokat.⁸
Ennek okán – majd száz évre – jött ismét a gyűlölet,
Kaszálj le hát még egy-két ezer „kutyá madzsár” fejet...!
A két torony alatt hevert ismét szegény Szenttamás:
Ki az, aki újból gyilkolt? Jéló! Ozren! Oly sok más...!

A tornyok keresztjein már vörös csillagok égtek;
Halálfejet mindannyian e jelképre cseréltek.
Csúf gonoszság lapult viszont a vöröscsillag alatt,
Kéjgyilkosok lepték el a magyar kapualjakat...
Csetnik famíliák kezdtek újabb magyar-mészárlást,⁹
Minden harmadik férfi főnről nézi ma Szenttamást.¹⁰
Kurjácski Jéló – gyöngé néni – csak száz fejet gyűjtött,
Volt, aki pedig háromszáz magyart is agyonütött...
Itt van Bosnyák Lúka; mily borzasztó irtást csinált?!
Vagy az a pék fia, Ozren, ki sosem vétett hibát...?

A hóhéroknek mindez aztán korántsem volt elég,
Kettős tornyok árnyékában panaszláda is volt még!¹¹
Így aztán a vérbírótság ezen fölül végzett itt,
Nem számolva a titkon leölt sok magyar végzetit...¹²
Köztük volt a nyolc éves, ártatlan kis Emese,

Ki egyszer a gyilkosokat véletlenül kileste!¹³
Mit nem tettek a rózsás testű Vörös Marikával,
A 'háborús bűnös' tizenhat éves leánykával!?
Miként pusztultak halálnak halálával a szülők;
A vörös ördög áldozati oltárán kiszervedők...?'¹⁴

Miként a szépséges Majorné – Károly édesanyja –
Kit ajtóra feszítvén kínzott Titó hosszú karja?
A nőt térdben fölszögezvén erőszakolták-verték,
Mind átmentek rajta – de előbb kezét-lábát törték...!
Sok-sok rémség történt a tornyok alatt, az utcákon;
Mik nem feledték még a gyermeket sem a pórázon!
Régen téged még kettős keresztben nyúztak-vágtak;¹⁵
Most pedig vörös csillagokon át – néz ki a hátad!
Még tavasszal is nyíltan öltek a vörös pribékek:
Hadifoglyok hazatérvén, nyomtalanul eltűntek.¹⁶

Templom előtt, húsvét után, tömeg szeme láttára;
Andróczky Aladárt is szétlövik – ki parancsára?¹⁷
A Magyar Párt nagy vezére mégsem menekülhetett,
Sokat tudott ő akkor már; így hát kivégeztetett.
Ezer jó magyar veszett oda, meg egy-két száz sváb is;
A megkínzottak tetemeit eldugták egy szálíg.
Mély gödrökbe dobálták a vérbefagyott testeket;
Lidérces lángnyelvek csapkodták onnét is az eget.
Ezért aztán pár év múlva kiszedték holt testüket,
Hogy kéklő lángok hátán az égbe küldjék föl őket...!

Káromkodó parasztokból, részeges zsákosokból,
Egymással is acsarkodó egyszerű halandókból;
Egy eltiport, és pusztulásra ítélt kis nemzetnek,
Csinált itt a Történelem – messze fénylő hősokeket.
Százados sötétséget átvilágító gyertyákat,
Korokat rengető, vakítóan fénylő fáklyákat...!
Ezért lángolnak Tornyok árnyékában a temetők,
Vértanúink drága porát őrzik most a zöld mezők...
Mert temető ott minden erdő, szántó, rét, vagy csalit,
Mely befogadta e megkínzott vértanúk porait.

Hőseink porait, alászálló hamuesőben;
Kiknek testét elemésztették a mészégetőben!
Sose hagyjuk hát feledni azt, amit a nép regél,
Mert őseink porait fújja szemünkbe már a szél.
Azóta is kékes lánggal ég hajnalban ez a föld,

Mely minden kikeletkor egyszerre piros, fehér – zöld...
Tűzpiros a mélyben forró, kiontott sok vértől;
Hőféhér az ártatlanok magyar szenvedésétől!
A réteket meg zöldre, a föltámadás festi,
Mert a sarjadó fű is – e vágyunkat ébresztgeti...

¹ Ezt a Verbász (Orbász) és Óbecse közti, a Krivaj (Bácsér) két oldalára épült kisvárost megkülönböztetéképpen nevezték a 17. századtól Bácszenttamásnak; lévén, hogy pl. Kálmán Béla összeállítása szerint 1808-ban akadt még ezenkívül összesen tizenkét másik Szenttamás nevű helység is az országban. Bácszenttamásból 1904-től valójában egyedül csak azért lett hivatalosan Szenttamás, mert a szerbek így nevezték e helységet. A szerb ember ugyanis nem keverhette össze Bácszenttamást, például Csíkszenttamással; az ő gondolatvilágában nem szerepelt másik Szenttamás. Szerb hatásra hagyta el a Bács- előtagot az 1848 óta megfélemlített helybéli magyarok egy része is. Ténykérdés tehát, hogy amikor használjuk a Bács- előtagot, akkor tulajdonképpen e helység magyar voltát hangsúlyozzuk, amikor viszont nem – akkor a szerb jellege domborodik ki...

² Azok a bácszenttamási, moholi s egyéb szakadárak, pétervárad határőrök és szervián zsoldosok, akik a 'Ráceröd' (Srbobr?) neve után a 'rácvédő' (srbobranac) elnevezést sajátították ki maguknak; látszólagos sikereiket alapvetően mindenható védnöküknek, a bécsi kamarilla fő ügy-nökének, Philipp von Bechtold (1796-1862) altábornagy sikeres küldetésének köszönhetők. Bechtoldról még a szerb történészek közt népszerű Thim is egyértelműen kijelenti, hogy „tulajdonképpen Latour gróf exponense [képviselője, meghatalmazottja] volt.” (Thim József: A magyarországi 1848/49-iki szerb fölkelés története, I. kötet. Budapest, 1940, 176. oldal.) Sőt, Bechtold árulását, a tárgyat kutató délszláv történétírást – például Petrovics Milán – is fölfedezte már; csak éppen attól ódzkodik, hogy ebből a 'rácvédők' állítólagos hősiességét illetően is levonja a nyilvánvaló következtetéseket. (Lásd: Milan Petrović: Odbrana i pad Sentamaša 1848-49. godine, Srbobran, 1929 /, 21. oldal.) A nemzeti szerb történetírásba így végül is bekerült a 'rácvédők' (Cp?o?pa???) valószínűleg legendája, ahol mértéketlenül túlzó fölső fokokban (szuperlatívuszokban) találkoznunk 'dücső hősökkel'.

³ Hihetetlen szentségtörés a 19. századi babonásan vallásos rácság kebelében, amikor több hazafias bácszenttamási család ártatlan gyermekének vérével nem csak a katolikus templomot öntötték meg, a kapujára „kiszégezett” fiúgyermek által – de ettől még a saját görögkeleti (pravoszláv) templomukat sem kímélték meg! A magyar és zsidó „gyermeküket célnak tűzvéni ki” ugyanis, őket csuklóra hurkolt kötelek segítségével a görögkeleti rác templom harminc méter magas „két tornya közt kötélen felüggesztették, s úgy lóttak rá...” (Közlöny. Pest, 1848. 284. oldal.) Aki tehát nem értené: a gyermekeket a kéttornyú görögkeleti templom tornyai között szédítő magasba húzgálták föl kötelekkel, majd letről versenyt lóttak rájuk: ki találja el először az áldozat karját, lábát stb., amíg csak nem kerül sor a fejre vagy az esetleg még rémülten verdeső szívre. Az itt kitétt tábla azonban elhelyett a Délvidék szerb uralom alá kerülésével végződő első világháború helybéli áldozatairól emlékezik meg – amelyről azonban a világháborús magyar hősi halottakat megint csak számúzték...

⁴ Nem csoda hát, hogy a „gazságról el híresült Sz. Tamás kettős tornyai”, melyek alatt az áruló Bechtold egy héttel korábban még kedélyesen pezsgőzött a 'rácvédőkkel', oly átkos emlékek maradtak a hazafias lakosok tudatában. Lásd Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára, I. kötet, Budapest, 1953, 383. oldalán; és a II. kötet, 123. oldalán.

⁵ Bechtold Ókér felől érkezett 1848 július 6-án Bácszenttamásra, két nemzetörrel „a kíséretéből”. Ezek is kint maradtak az utcán. Hogy mit beszélt Bechtold a Városházán, az a forrásainkból csak sejthető. „Nem hagyjuk hogy bejőjének helységünkbe a magyar nemzetörök” – kiabálták ugyanis neki a 'rácvédők', és a feleletből minden világossá lesz. Mert a bécsi úgnök erre föl, a 'rácvédő' Golubszky szerint elégedetten fölnevetett: „Így is kell!” Csuha őrnagy megemlékezik később Bechtoldról, miként „jött Szent Tamáson keresztül O Becsére – el beszélvén hogy fenyegette s fel szólította Szent Tamáson a papokat, hogy a népet izgatni ne merjék.” Bechtold „fenyegetése” azonban Golubski szerint abból állt, hogy „hízelegve kifejezte meglegedettségét, miszerint a császári oldalon vagyunk, mivel látta a község házában és a templomon lobogó császári zászlókat.” A hazug Bechtold – aki ezek szerint maga is lázadásra szított – a 'rácvédőkkel' és papjaikkal tehát a görögkeleti rác templom hatalmas két tornya tövében, császári lobogók alatt búcsúzkodott ilyen szívvelgyéjesen. Ezzel valószínűleg szó szerint is beváltotta az egyik szegedi kérdését. Azt, miszerint „champagnerét [pezsgőt] a szenttamási kéttornyú templom előtt ígerte inni...” Ezt lásd Grosschmid Gábor: Az utolsó báró Kray a szerbek között 1848-1849. Bács-Bodrog Vármegye Történeti Társulatának Évkönyve, II. évfolyam, 111. oldalán. Csuhat lásd Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára, II. kötet, Budapest, 1953, 123. oldalán. A többit lásd Novak Golubski: Uspomene iz narodnog pokreta 1848. i 1849. godine koje se naročito tiču odbrane i pada Sentamaša, Novi Sad, 1893, 13-14. oldal.

⁶ Az átkos 'dicsőség' 1848. július 14-én, a magyar szabadságharc kezdetében gyökerezik, amikor megtörtént az áprilisi nagyszombat óta 'rácvédők' kezén lévő Bácszenttamás első, Bechtold – illetve a bécsi kamarilla – által levezenyelt látszatostroma. Ennek célja, mindenekelőtt a mezővárosban rekedt magyar lakosság kegyetlen kiirtatása volt; ha ugyanis a vérszomjas rác lázadók ezt megteszik, Délvidéken viszszafozdhatatlanná lesz a rácság és a magyarság gyűlölködése – lehetetlenné válik a rácok és magyarok kiegyezése. Így is lett. Mintegy kétezer szenttamási magyar és zsidó polgári lakost koncoltak ezen a napon föl, olvasván is idegrázó testi és lelki kínzások között. A rettenetes történetnek mindössze egy jól eltemetett irodalmi megközelítése létezik (Jókai Mór: Szenttamási György); még 1850-ből. A tárgykör tudományos földolgozása terén a helyzet – sajnos – ennél is rosszabb! Lásd egyedül Délvidéki S. Atilla: Az 1848-as Bácszenttamás véres titkai – Bácsország, 2001/IV, 71-78. oldal. Jelenleg készülében van egy, ezt a népi történetet is részletesen földolgozó nagyobb szabású mű. Már a nyomdában van viszont egy másik – e leendő könyvsorozatból válogatott, bemutató tanulmánykötet Délvidéki S. Atilla: Lángoló temetők – Szemelvények Vajdaság kihalásának elhallgatott titkaiból és borzalmiból címen. Kérdéseket és megrendeléseket a világhálón fogadok (e-mail:), vagy telefonon: 9936-20-514-1658 (Magyarországról 06-20-514-1658).

⁷ Sztratimirovics György (Dorđe Stratimirović, 1823-1908) 1848 május 24-én kelt uszító kiáltványában a magyar hazafias lakosság kiirtására akként hívta föl híveit; hogy szerinte a néhai rác vajdaságba (hercegségbe) – ami Délvidéken egyébként soha nem is létezett – „behúzódott idegenek” makacs gondját „csakis a hősi rác jobbak kardjaival lehet gyökerestől kiirtani.” Lásd Radoslav Perović: Građa za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848-1849, I. serija, I. tom (1848 mart-jun). Beograd, 1952, / 321. oldal.

⁸ Kossuth Hírlapjának tudósítója az újság 315. oldalán így írja le ezt a magyar sorsot: „A legborzasztóbb és keblélázító kegyetlenségeket vagyok kénytelen önnel [t. i. Kossuth-tal] tudatni környékünkről. Hallatlan és az emberiség elleni tényeket követnek el mindenütt a föllázadt rácok; de sehol a magyar és más faj elleni kannibáli düh oly fokra nem emelkedett, mint Szent-Tamáson. Itt ... meg nem menekülhetett számtalan helybéli magyarok, öregek, ifjak, nők, s ártatlan gyerekek a legnagyobb kínzások közt végeztettek ki, s fejeik karóba húztak...” Az állami Közlöny cikkírója is hasonló színekkel ecseteli – a 284. oldalon – Bechtold védenecinek örök szégyenfoltját: „Szent-Tamásról halljuk az irtózatot kegyetlen-

segeket. A magyar asszonyokat emlíken áthúzott nyárssal vagy zsineggel összefűzvé, ily kínzás közt kíséretük fel s alá; az orvosnak, Tóth nevezetűnek életében kezét lábát fűrészelték el, s úgy a nyakát vágták el; a gyermekeket célnak tűzvé ki, lövöldözik agyon; egy másikat a két torony közt kötélén felfüggesztették s úgy lótték rá; a pápista templom ajtajára egy másikat kiszegeztek; s több ily hajmeresztő, fenevadhoz sem illő kegyetlenségekről, mint valóságos tényekről beszélnek."

⁹ „Különösen olyan csetnik familiák álltak bosszút a magyarokon, akiknek a magyar éra alatt a fiuk esetleg csetnik volt, és a magyarokat orvul lelőtték; természetesen az ilyenek elfogásuk, illetve kézrekerítésük alkalmával a magyar hatóságok által szintén el lettek ítélve. Most aztán ezeknek a hozzátartozói bosszúból, nem tekintve korra, nemre 30-40 családot is kivégeztettek." E tanúvallomás-idézetet lásd Matuska Márton: A megtorlás napjai – ahogy az emlékezet megőrizte, Újvidék, 1991, 265. oldal.

¹⁰ Mivel pedig a halálos áldozatok zömét Szenttamáson is az erejük teljében lévő férfiak tették ki, még az igen óvatos Mészáros Sándor is valószínűnek tartja, hogy a magukat ekkor még Tito híveinek mutató magyarfalók itt minden harmadik férfit a halálba küldtek. Lásd Mészáros Sándor: Holttá nyilvánítva – Délvidéki magyar fátum 1944-45, I. kötet, Bácska, Budapest, 1995, 167. oldal.

¹¹ A szabad gyilkolás jegyében, "akik nem akarták személyesen meggyilkolni a nekik nem tetsző személyt, azok számára 'panaszládát' tettek a község háza elé – olvashatjuk a Halottak hallgatása, avagy requiem 40 ezer bácskai magyarért című titkos munkában. A följelentett magyarokat összeszedték és minden kivizsgálás nélkül kivégezték." Vagyis, akinek bármilyen gondja volt egy magyarral, esetleg gyanakodott is rá, vagy csak nem tetszett valakinek a képe, azt mind kivégeztethette, mégpedig teljesen ismeretlenül; anélkül hogy ezzel kapcsolatban egyáltalán csak a nevét is fölhozhatta volna bárki! (Lásd Juhász László: Barangolás a magyar múltban – Ez volt a 20. század, Lakitelek, 1992, 135. oldal.) A két bátor délvidéki plébános, Szűcs Márton és Kovács József kézírata titkos csatornákon jutott el 1989 őszén a Szabad Európa Rádióba; amely 1990. május 18-án azt közre is adta. Juhász László aztán, Cseres Tibornak is eljuttatta ezt a kéziratot, amit az író – ahogy azt könyve utószavában írja – a Vértörzvény Bácskában című könyve vezérfonalának tekintett.

¹² Szenttamáson 1941 végén 13.938 ember élt, amelyből 6.915-en (49,7%) magyarok voltak, mintegy 400-an (2,7%) pedig németek. Titó katonai hatóságainak, a vérengzéseket lebonyolító gyilkosoknak a becslése szerint viszont, 1944 decemberében itt már csupán mintegy 5.100 magyar élt volna; ami 1.815 fős csökkenést jelent. (Lásd Mészáros Sándor: Holttá nyilvánítva – Délvidéki magyar fátum 1944-45, I. kötet, Bácska, Budapest, 1995, 167. oldal.) Ez persze lehet akár koholt adat is, hiszen a kimutatásokat készítőknél érdekükben állt minél magasabbra emelni a vérengzéseket túlélő magyarok létszámát. Ez aztán annál könnyebb is volt, mivel a következő években csúrogi, szabjai és mozsori magyar menekültek egész kisebb tömege talált itt otthonra, akik a magukat immár magyarnak mondó sváb maradványokkal egyetemben, több száz fővel is megnövelhették a szenttamási magyarok számát. Annyi tehát bizonyosnak látszik, hogy 1944/45-ben Szenttamáson ezernél jóval több, de kétezernél talán már kevesebb magyar és német embert kínoztak halálra, vertek és lótték agyon. Az elüldözötteket és kitelepítetteket nem számítva!

¹³ Az itt sajnos, csak költött nevű – tehát egyelőre teljesen ismeretlen személyazonosságú – kis leány „véletlenül szemtanúja volt a tömeg-mészárlásnak. A szerb szomszéd meghallotta, amikor a kislány elmesélte szörnyű élményét. Másnap a kislányt is elvitték és kivégezték." Lásd Juhász László: Barangolás a magyar múltban – Ez volt a 20. század, Lakitelek, 1992, 135. oldal.

¹⁴ A szenttamási magyar nőlakosság – '48-as időket idéző – vérvesszesége és szenvedése is jelentős. Ennek során még a legkegyetlenebb nemi erőszak is, ha ennyivel meg lehetett úszni, igen 'szerencsés körülménynek' számított. Példaként említhető itt Vörös Mária, akit szüleiivel együtt kegyetlenül megkínnoztak és agyonverték (hivatalosan is ki lett mutatva); aki halálának napján mindössze 16 éves volt...! Lásd Kaszás Alekszander: Madari u Vojvodini 1941-1946. Novi Sad, 171. oldal.

¹⁵ Utalás a kuruc kori ráccsárások szörnyűségeire. Ezek egyik jellemző színhelye az akkor követelt rács birodalomhoz csatolandó Kecskemét, amelyet 1707 április 3-án mintegy kétezer lovas és ezer gyalogos rács határőr váratlanul megrohant – majd kirabolta, legyilkolta és föl is gyújtotta az egész várost. A kecskeméti magyarirtást Székudvari János így énekli meg: Ah miképp vitétek élének révére / Sárközi István is rút halál nemére, / Rács kezére, hallatlan művére / Vonattaték mintegy mészárszékre. Cserfa nagy dorongra üstökét kötötték, / Húzták-vonták, nyakát a küszöbre tették, / Törték-verték, fejszével ütötték, / Ily nagy kinnal életét elvették. Különösen sokszor tűnik itt föl a szakadár rács seregekkel tartó két görögkeleti szerzetes, kik a vezérek lehettek. Pest megye főjegyzőjét, Gulácsi Tamást pl. egyenesen e két kalugyernak adták át: Két ló közt kinn álló táborra vitétek, / A kalugyerektől ott arcúl vereték, / Vetköztették, s a torka vágaték, / Három vágás [a kettős görögkeleti kereszt] homlokán tétették. / Ah vizzel keresztelt dühödött pogány pap! Székudvari itt idézett siratóéneke több olyan további részletekkel is szolgál az utókornak, mint pl. Ló mellett hurcolták utcákon tagjait, / Társa férjét követé utait / Ne bántsa, illeté rács lábait. Rabul elvitték kedvese láttára, / Leánya, és fia kelének prédára, vagy Régi Sáfár Pétert élemedett jámbort / Kínózták s rá hozák a halálos ostort: A puskaport, mellén, fülén sok sort / Meg gyújtják, így téznek szomorú tort. A történetíró Hornyik János erről így ír: „Hol a rejtett arany és ezüst holmit fel nem találták, a háziakat megkötözve kínozták, összeverték, újjaik közeit befűrészték, vagy a városon kívüli táborhelyre kihurcolván, ott a bakó szerepére vállalkozott kalugyerek által halálra kínoztatták. Ezekon kívül több előkelő embert, asszonyokkal, hajadon leányokkal, ifjakkal s gyermekekkel együtt, rabszolgaként hurcolnak délre: Lehajták a sok szép ifjakat s véneket, / Elvívék rabságra a kegyes szüzeket... Lásd Hornyik János: Kecskemét város története oklevélattárral. IV. kötet. Kecskemét, 1866, 186 és 406-412. oldal.

¹⁶ A vérengzések szórványosan még 1945-ben is folytak; a hadifogolytáborokból tavasszal elengedett magyar katonákat például a szenttamási Czeller Pál visszaemlékezései szerint még május elején, a munka ünnepén is tömegesen szedték le a vonatokról, vagy gyűjtötték össze a különböző pályaudvarokon. A lemészárolt magyar férfiak pedig – köztük Flóris Lajos mostohadédapámmal – akik a fogságból a szabadság mámorában érkeztek haza; mind a csatornában, a Dunában, a Tiszában, és egyéb féltreeső rejtekhelyeken lettek eltüntetve. A hozzátartozók nem egyszer mindmáig abban a hitben élnek és halnak; hogy édesapjuk, testvérük vagy férjük, valahol a háborúban veszett el.

¹⁷ Ugyanígy szabadon gyilkoltak 1945 tavaszán még az utcán is, a várost – Tito nevében – uraló csetnik hőhérok! Például Andróczy Aladárt (1900-1945), a szenttamási magyarság egyik legkiemelkedőbb politikai vezetőjét, aki mindig bátran kiállt a népéért, aki templomba mert menni és ünneplő ruhában Tito golyószórója elé mert állni; őt már tavasszal a katolikus templom előtt végezték ki merényletszerűen, a vasárnapi istentiszteletéről hazafelé tartó magyarság egyidejű elrettentésére! Ott feküdt a mai Bartók Béla utca elején, a plébánia kapujával szemben, a túloldali iskola előtt – ezt már lebontották – egészen estig. Csak akkor mertek kijönni a holttestért és elvinni a temetőbe. A hátsó soron temették el, előbb csak sekélyen, minden szertartás nélkül; később már emlékművet is emeltek ott neki. Aztán azt hazudták, hogy január 23-án Csúrogon végezték volna ki. (Lásd Kaszás Alekszander: Madari u Vojvodini 1941-1946. Novi Sad, 1996, 203. oldal.) Andróczy vére azonban mintha az égbe kiáltott volna. Elsős kisdíák voltam 1975-ben, egy esős tavasszal, amikor pontosan ott, a nagy eperfa mellett, ahol az iskola fala beletorkolított az épületbe; egy jókora forrás jelent meg a semmiből. Az egész karom belefért. Sem azelőtt, sem azután ott ilyen nem volt. Hatalmas, bővizű forrás volt, majd-nem egy hélig ontotta a kristálytiszta vizet. Ott, ahol 1944-ben a legnagyobb szenttamási magyar vére ömlött. Mi gyerekek persze nem tudtuk, fogalmunk sem volt róla, mi is történt ott, azon a borzasztó helyen. Csak pár éve vált előttem világossá, hogy pontosan ott halt meg Andróczy Aladár is; ott feküdt vérbe fagyva éppen 30 évvel azelőtt, hogy három boldog magyar kisgyermek (B. B., G. E. és jómagam) tajcsolt e furcsa forrásban.